

3. Роль вісі духової орієнтації в християнізації українців

Питання, чому Україна християнізувалася з Візантії та яку саме віру вона приймала - загалом християнську, православну, а чи ж католицьку - не є новим. У нас наявні погляди, які відстоюють котресь із цих трьох припущень. Вони формуються залежно від даних віросповідних переконань, політичних орієнтацій тощо.

У мене немає й найменшого наміру входити в полеміку на тему, чому Україна християнізувалася з Візантії. Я при цьому лише керуюся бажанням висвітлити цю проблему самими фактами, а вони є. Крім того, я вважаю, що цю проблему треба обговорити саме із становища психологічної та духової орієнтації української людини, бо ця орієнтація дуже важлива. Вона – реальна і, в даному випадку, правдоподібно є найважливішою.

Під вісю духової орієнтації розуміється вроджений у людини нахил або й нахил вироблений у неї під впливом певних течій, стихійних явищ та рухів, який стає домінуючим у царині людських приваблень, уподобань, устремлінь та прагнень. Під впливом, а то й під тиском цих психологічних сил у людей формується уявно-надійне переконання, що з боку даної, а не іншої орієнтації, вони можуть сподіватися чогось доброго й сприятливого. Від такої саме орієнтації поступово узалежнюється весь рух та напрям людського життя.

У нашому випадку ця орієнтація балансується по осі Північ-Південь. Орієнтація по осі Схід-Захід приводила Україну до поразок, до невдач і всіякого нещастя. На мою думку, наша психологічна орієнтація по осі Північ-Південь була вирішальним чинником у християнізації Русі-України з Візантії й у виборі нею Православ'я.

Насамперед хочу з'ясувати, чому я послуговуюся поняттями “психологічної” і “духової” орієнтації. Я роблю таке розрізнення свідомо, бо **під психологічною орієнтацією** розумію орієнтацію людини більше стихійного, навіть несвідомого й спонтанного характеру. **Під поняттям духової орієнтації** розумію свідому, цілеспрямовану, а відтак конкретну активність усіх духових сил людини. Ця активність вимагає відповідної застанови, напруги й зусиль. Проте психологічна орієнтація людини, як активність спонтанна, виступає першою, а духовна — свідомо розвивається з неї як волевий, цілеспрямований, а отже й творчий акт. Це розрізнення - самозрозуміле. Ним займався і докладно розглянув у своїй праці “Призначення України” д-р Юрій Липа.

Факт осі як психологічної, так і духової орієнтації української людини встановлюється даними фольклору, пам'ятками культури, а також історією нашого минулого. Саме на основі цих даних встановлюється також і те, що та віковична орієнтація балансується в нас по осі Північ-Південь. На це склалося ряд причин, як, наприклад, географічне розміщення України, її

політична й культурна доля, клімат, економіка та ін. Треба нам знати, що таке поняття, як “Чорне море”, “Дунай”, “Вирій”, які мали неабияке значення у свідомості української людини, згодом набирали сили психологічної реальності, яка підсвідомо формувала психологічну, а згодом – і духову орієнтацію всього народу саме по лінії напрямку цих понять. А лінія ця, у нашому випадку, як було сказано, біжить з півночі на Південь.

Крім того, по цій самій лінії розвивався рух свідомих інтересів, як ось торгівля вздовж шляху “із варяг у греки”, політичні відносини й зв’язки, військові походи, культурні впливи та ін. Всі ці явища мали неабияке значення у розвитку як світогляду, так і психологічної орієнтації українця. Саме тому ці явища заслуговують належної уваги дослідника духовності українського народу.

Думаю, що факт існування такого явища як вісь духової орієнтації є настільки очевидним, що на встановлення додаткових доказів його непотрібно. Бо ж вісь психологічної і вісь духової орієнтації українців існує незалежно від того, чи ми є свідомі того факту, а чи ж ні. Факт цієї орієнтації зумовлюється цілою низкою стихійних та духових сил. Зупинимося над деякими з них, хоч коротенько.

1) Схил землі і напрям течії рік. Те, що географічне положення й географічне оточення має великий, а то й вирішальний вплив на вироблення національного типу людини і на формування її світогляду, вже є загально визнаною істиною. Ми зі своєю українською вдачею, зі своїм характером, світоглядом, а також зі своєю віссю психологічної орієнтації також є витвором своєї рідної землі та її стихії.

Ось киньмо очима на мапу України і побачимо, що земля її схиляється з Півночі на Південь і що в тому південному напрямі відбувається течія всіх наших рік. Це – географічний схил, географічний напрям нашої землі. Він мав великий вплив на вироблення нашого психологічного напрямку, нашої психологічної орієнтації і протиставитися йому просто неможливо.

Такий наш природний, а отже й душевний напрям. Його підсилює вісь балансування зими й літа, своєрідна течія північного холоду й південного тепла, рух перелітних птахів, а то й таке явище природи як ось великий збір води у Чорному морі. Всі ці стихійні явища сильно позначалися на уяві людей. Вони поступово призвичаювали їх до себе й схиляли до вироблення певного психологічного напрямку, до формування тривалого світогляду. Та вісь психологічної, а особливо духової орієнтації стала органічною частиною нашого світогляду.

2) Уявлення “дунаю” та “вирію”. Хоч під поняттям, “дунаю” у нас чіптіше розуміється збір води в озерах та ріках, але все-таки це поняття можна пов’язувати і з дійсною південною рікою Дунай, яка в далеку старовину, — як ріка, над якою жили племена слов’ян, — мала для наших предків конкретне значення. Проте навіть саме запозичення цієї назви на означення даного тіла води є цікавим явищем, особливо в контексті наших міркувань про вісь психологічної орієнтації українця. Виходить, що це

запозичення є не випадкового, а таки реального характеру, бо для нього існує дійсна причинова основа.

Таким же є уявне поняття “вирію”. “Вирій” — це тепла й спокійна уявна країна, куди відлітають перелітні птиці на зиму. Далі, “вирій” — це тільки південний край, оповитий поняттям уявного щастя, казкового добробуту. Поняття “вирію” має визначальну силу психологічного впливу на людину. Із-за цього воно відіграє визначну роль у виробленні її психологічної орієнтації. Це стається особливо тоді, коли ці поняття входять у царину фольклору, а звідси – й у свідомість народу, а то й у його світогляд.

Проте, на мою думку, так як поняття “дунаю” пов’язується з дійсною рікою Дунай, так і поняття “вирію”, як казкового краю, можна виводити з усвідомлення реальної країни - Візантії, з якою наші предки мали безпосередні відносини торгівельні, а також політично-військові. Візантія, як багатий південний край була добре відома нашим предкам ще далеко до сформування Київської Русі. Самі ж русичі — це старий народ, а відтак народ з пам’яттю про далеке історичне минуле. Тому-то зовсім можливо, що в підсвідомості нащадків того народу залишилося чимало понять, які пізніше набрали казкового забарвлення; в дійсності ж, ці поняття ґрунтуються на явищах фактичного характеру.

Цілком можливо, що й поняття “дунаю” та “вирію”, які побутують серед українського народу, походять від конкретної ріки – Дунаю та конкретної історичної країни – Візантії. Немає сумніву, що перше і друге з цих понять мали неабиякий вплив на вироблення психологічної й духової орієнтації українця якраз по осі Північ-Південь. Ця орієнтація не втратила своєї сили по-сьогоднішній день. На мою думку, вона відіграла вирішальну роль в справі християнізації України саме з Півдня, з Візантії, до якої український народ мав уже віками вироблений психологічний нахил.

Крім вищевисвітлених уявних, психологічних, а то й підсвідомих відносин українського народу з Півднем, навіть у далеку давнину між племенами української землі і народами південного світу існували регулярні відносини торгівельні, культурні та політичні. Всі вони пов’язували інтереси української людини з тим світом реально, а також підсвідомо, психологічно.

Основною причиною цих відносин був торгівельний обмін місцевих продуктів, переважно лісової господарки (шкіри, хутра, меду та воску). Взаміну Візантія та інші країни доставляли на українські землі тканину, різні волокна, металеві, глиняні та скляні вироби, перець, різні прянощі та ін. Північним осередком цієї торгівлі був Київ, південним — Царгород. Основним шляхом сполучення між ними був т. зв. “шлях із варяг у греки”.

Можна уявити собі, скільки поставало оповідань про різні торгівельні подорожі, про пригоди, про добро, про інші народи та світи. А все це мусило мати великий вплив на уяву людей, на їхній світогляд, на розвиток їхнього психологічного усвідомлення. Багато з того поступово увійшло в

царину “колективного несвідомого” наших предків та у фольклор. Пізніше воно окормлювало уяву людей про далекі краї, про світ вимріяний, фантастичний — існуючий десь там за “синім дунаєм”, у далекому блакитному “вирії”.

Усвідомлення далекого краю у наших предків посилювала також система грецьких колоній, які почали появлятися на північних берегах Чорного моря з часу VII століття до нашої ери. Грецькі колоністи несли з собою свою культуру, особливо у формі добре розвиненої архітектури письменства й окремих форм господарства.

Знову трудно уявити такий стан, щоб ця безпосередня стичність наших предків з культурою південного світу не мала впливу на збагачення їхнього світогляду, їхнього мислення, а втім — і їхньої психологічної орієнтації.

Проте і наші предки подивлялися їхніх південних сусідів своєю духовістю, як ось чеснотність жінок, віра в одного Бога, про що з подивом говорить Прокопій Кесарійський - візантійський історик з VI століття.

Описані різними авторами відносини ранніх слов'ян-русів з Візантією засвідчують те, що пам'ять про багатий південний край у їхніх нащадків— це не щось вимріяне. Вона ґрунтується на дійсних фактах, на переказах про минулі часи, які мали для наших предків велике значення. Крім того, існуючі з давніх часів грецькі колонії на північних берегах Чорного та Азовського морів, тобто на нашій українській землі, як ось найбільші з них : Тір над Дністром, Ольвія над Бугом, Херсонес, Феодосія, Пантікапей, Фанагорія, Тамань, Танаїс і б. ін., ось ці колонії й колоністи не існували без впливу на пам'ять, на уяву, на світогляд української людини. Та пам'ять впливала і на витворення віковичної осі її психологічної, а згодом і духової орієнтації. Історичних та фольклорних доказів на це знаходимо щораз більше.

Для вироблення усталеної психологічної орієнтації народу треба багато століть. У нас ця орієнтація вироблялася в русі антів на Південь ще далеко до доби Княжої Русі, десь ще за V-VI століть нашої ери. І вона вироблялася в нас саме по осі Північ-Південь. Якщо ж в нас і бували також впливи римської культури, то й вони йшли з Півдня, а не із Заходу, йшли по лінії течії Дунаю, який розділяв європейський світ на “варварську” Північ і на культурний світ Середземноморський.

Психологічна та політична орієнтація українців по осі Схід - Захід завжди відбивалася на нашій історичній долі наслідками поразенства, а тому - трагічно. У давнину нашим предкам навіть не було на що орієнтуватися на Заході.

Перші ознаки цього поразенства бачимо вже в розіграх сил між азійськими гунами та західними готами (ранні століття нашої ери), що відбувалися на землях анто-українських. Те ж саме бачимо в русі пізніших азійських орд на Захід, особливо татар, а також у долі України між силами Московщини й Польщі. В кожному випадку балансування сил та орієнтації

по осі Схід-Захід український народ терпів поразку. Він залишається жертвою цієї орієнтації й по-сьогоднішній день.

Але зовсім інакше виглядала й позначалася на долі українців орієнтація по осі Північ-Південь. Ця орієнтація починається десь в успішному русі антів (це пращури русів-українців) до Чорного моря, в пригодницькому русі наших смільчаків-найманців до імператорського війська Візантії та в їхньому безпосередньому ознайомленні з нею, у ролі північних варяг в розбудові княжої Русі-України, в торгівельних стосунках з краями Півдня, особливо з Візантією та в дипломатичних стосунках з нею. Усе це мало вирішальний вплив на орієнтування українських інтересів на Південь, бо евентуальна орієнтація по осі Схід-Захід не вістила і не обіцяла нашим предкам будь-яких значних користей, а навпаки – поразку й порабощення. Вони завжди були свідомі цього.

Мої розшуки, студії і досліді психологічної орієнтації українців виявляють, що ця орієнтація дійсна, а відтак вольова, ніколи не є покійно - невільна. Це орієнтація - активна, яка переслідує свої власні розрахунки. Прикладом цього є відносини Володимира Великого з Візантією. Він переслідував виразні користі в стосунках з цією імперією, але здобував їх на його власних умовах, а не на умовах базілевса Візантії. Навіть пізніше, коли між Княжою Руссю-Україною і Візантією були встановлені кращі стосунки, то наші князі не дуже то панькалися з її імператорами.

Крім того, є припущення, навіть документальні дані на те, що в самій Греції слов'яни мали чималі впливи, особливо за часу середньовіччя, а подекуди навіть слов'янізували її. Що ж стосується самого факту психологічної та духової орієнтації українців на Візантію (при одночасному збереженні непорушності своїх власних традицій та переконань), то найкращим прикладом тут виступає Володимир Великий. Намагання зберегти духову незалежність Києва від Константинополя повели Ярослава Мудрого, сина Володимирового, ще далі: він фактом поставлення на Київський митрополичий престол настоятеля храму св. Софії Іларіона взагалі унезалежнив Церкву Київської Русі. Але цей стан проіснував тільки від 1051 до 1054 року. Після смерті Ярослава, Константинополь заволодів нашою Церквою знову. Але те упокорення Київської Митрополії Константинопольській Патріархії повним не було, бо, наприклад, намагання греків викоринити із життя нашого народу давні духові традиції не стали успішними. Український народ відстояв їх і вони живуть серед нас по-сьогодні.

Орієнтація українців на Схід-Захід завжди поставала я психологічно-реальна незручність. І якщо в нас і були спроби зносити по осі Схід-Захід, як ось висвячення перших двох єпископів-німців для Києва за княгині Ольги 960 і 961 років, коронація папою Київського князя Ярополка Ізяславича 1075 р., а пізніше спроба папи зробити те ж саме з князем Данилом Галицьким 1254 р., то нічого тривалого, крім Берестейської Унії 1596 р., ті спроби не дали, бо орієнтація по осі Схід-захід — це дилема

українського народу. Така орієнтація для нас психологічно нереальна, а духово – просто незручна, бо весь уклад нашої як психологічно-підсвідомої, так і духово-цілеспрямованої настанови вироблявся по осі Північ-Південь.

Тому-то українцям пропонується вернутися до переказу апостола Андрія й орієнтуватися на нього та до його пророчих слів, виголошених на Київських горах: “На цих горах возсіяєть Благодать Божія”; а також до “Слова” Іларіона, який ще на світанку офіційного Християнства в Україні сказав, що так, як Рим має Петра й Павла, Азія, Ефес і Патм — Івана, Індія — Фому, Єгипет — Марка, так Русь-Україна має Володимира.

Саме тут йде мова про духову орієнтацію українського народу на нові часи і на майбутнє. Вона повинна розвиватися навколо апостольства святого Андрія і його благословених слів на Київських горах, навколо апостольства святого Володимира, а відтак і навколо Києва. Бо якщо духова орієнтація українців по осі Північ-Південь мала велике позитивне значення в минулому, то чому, питається, вона вже незручна на сьогодні, вимагає ревізії або повної реорієнтації.

У випадках будь-яких своїх відносин з іншими країнами Київ відстоював свої інтереси зовсім принципово, то в обличчі прийняття християнства ситуація Києва дещо мінялася: він від самих початків своєї офіційної християнізації й свого оцерковлення був приневолений увійти в залежність від певного церковного центру – або від Константинополя, або ж від Риму. Обидва вони були найбільш впливовими в той час і вже відкрито змагалися за поширення свого впливу на інші народи. Але Володимир шукав собі саме такої форми християнства, яка б незагрозувала політичною залежністю..

Київ був повністю зорієнтованим глядачем подій, які розвивалися в його сусідстві в VIII-IX століттях. Крім того що київські князі IX-X століть знали природу відносин між патріархами і папами, вони також були свідомі тих стосунків між Візантією і Заходом, особливо відколи там 800 року появився коронований папою “Імператор римлян” Карл Великий, якого у Візантії вважали звичайним узурпатором. Де були тоді симпатії Києва, можна судити по стосунках київських князів Аскольда і Дира з Константинополем (перше Хрещення Русі-України за князя Аскольда відбулося 862 року), а особливо княгині Ольги, християнки, яка сто років після того (955 чи 957 р.) була в Константинополі на величавих гостинних відвідинах. У цих стосунках вбачається вже певна традиція; цієї традиції були свідомі на Заході і там робилися заходи, щоб відвернути симпатії Києва від Царгороду і спрямувати їх на Захід (згадаймо висвяту двох єпископів-німців за княгині Ольги 960 і 961 р.). Проте всі ці спроби закінчувалися невдачею.

Із всього виходить, що в X столітті духова орієнтація Київської Русі, розвинена на основах первісної орієнтації психологічної, й очевидні симпатії її продовжувалися по осі битих шляхів з півночі на південь, які

існували далеко до сформування княжої держави. Даних на ствердження цього факту зібрано чимало, зокрема книжка Павла Крата, праці д-ра С. Я. Парамонова та ін.

Проте найголовніше, про що йдеться в даному підрозділі, то це те, що наші предки X століття були добре зорієнтовані щодо перспектив автократизму як папського — західного, так і цесаропапського — південного, яких вони оберігалися, почавши ще від князя Аскольда. Чому б інакше, в обличчі потреби охрещення, Аскольд 862 р. йшов на Візантію війною, як не для того, щоб те хрещення сталося на його умовах? Так само вчинив Володимир 988 р: він добився свого облогою Херсонесу і грізною погрозою, що піде й на Царгород, якщо справа не піде згідно з його волею. Мотивування цих заходів Володимира тим, що він поступав так з Візантією тому, щоб збагатитися блискучою візантійською культурою, мабуть, зайве. Чому ж бо тоді збирати стільки доказів на те, що наші предки ще до часу Київської Русі славилися високою етичною культурою, свободолюбством, людяністю і т. ін.? Візантизм, що йшов проти нашої старої культури, приписує Володимирові саме такі мотиви.

Чому ж тоді Україна християнізувалася саме з Візантії, а не, скажімо, із Заходу, не з Риму? Думаю, що це було зроблено свідомо. На це збирається чимало даних як психологічного, так і документального й історичного характеру. А ці дані, як говорилося вище, виявляють, що між нашими предками ще до сформування Київської Русі (це сталося десь на переломі VII-VIII століть) та між південними народами, зокрема з Візантією, існували добре встановлені відносини торгівельного, політично-військового, а то й соціального (найманство наших молодців до візантійського війська) характеру.

Зовсім по-іншому виглядає стан стосунків наших предків з народами Півдня. Як було сказано вище, вони добре знали ці народи і життя цієї імперії. А Візантія — це ж центр Східного християнства, отже — православного світу, а тому треба припускати, що й Київ був ознайомлений з цим докладно.

Митрополит Іларіон робить правильний висновок, що підготовка України християнізуватися з Візантії велася цілими поколіннями, що ніякої легенди про підготовку охрещення її не було потрібно та що автором записаної в Літописі легенди про Володимирове посланництво міг бути тільки якийсь грек.

Незважаючи на те, що легенда про намір Володимира розвідати, яким саме є релігійне віросповідання його сусідів може мати поважне психологічне і духовне значення, але без неї можна було обійтися. Даний наш огляд історичних подій та процесів виявляє, що та легенда є зайвою як у нашій дискусії, так вона була зайва й Володимирові. До речі, на мою думку, Володимирові Великому приписується завеликий кредит, як за охрещення своєї держави, так і за вибір Православної Віри, бо і одне і друге було зумовлене саме тими факторами, які є центральними в даній статті,

тобто вісью віками виробленої психологічної і духової орієнтації русо-українського народу, а відтак — його свідомістю.

Все сказане вище засвідчує той факт, що вісь психологічної й духової орієнтації українців — це дійсність, яка мала велике значення у формуванні долі українського народу в його далеку старовину і за недавнього минулого. Але це дійсність минулих часів; сьогодні вона лише допомагає нам краще розуміти природу й розвиток історичних подій та самого формування феномену української людини, її уподобань, світогляду, вірувань, а втім і її ролі в ході історичних подій, що розвивалися на сцені Східної Європи. І зовсім не тяжко прийти до висновку, що роль ця була важливою, великою й далекосяжною як для самої української людини, так і для всієї Європи.

Проте, на мою думку, вісь психологічної (підсвідомої), а головне — духової (реальної, цілеспрямованої й активної) орієнтації української людини мала вирішальне значення в справі вироблення й усвідомлення нею своєї етно-культурно-духової особистості — своєї національної ідентичності, своєї гідності й своєї честі. Це саме в атмосфері, а то й у пристрасній температурі цієї орієнтації, творився феномен української людини, її самоусвідомлення, розвиток і дозрівання в повнокровну українську істоту. Цей процес завершився з моментом християнізації цієї істоти в історичній церкві українського народу — в Церкві Православній.

Але тепер цій істоті уже можна, а може таки й треба, переходити в стадію іншої орієнтації; вісь психологічної орієнтації свою роль відіграла, а тепер настав час для активної й цілеспрямованої духової орієнтації, час альтруїстичного, об'єктивного національного індивідуалізму, який орієнтував би українську людину до нового вирію — не на Царгород, не на Рим чи на Москву, а на Золотоверхий Київ.

Для нашого земного спасіння саме духовна орієнтація на Київ стає єдиною і винятковою альтернативою. Вона вже справді назриває. Цей процес психологічно й духово давно назрів, але повного формального завершення він ще не досяг — не досяг тільки із-за несприятливих політичних обставин навіть незалежної України. Процес встановлення духової орієнтації на Київ проявляється також і в ідеях утворення в Україні Єдиної Помісної Православної Церкви, та навіть у дивовижному РУНВізмі, якщо він свідомий та чесний.